

testrészem dönt elmondhatatlan nyomorba, amelyiknek annyi örömet szereztem egy életen át. C'est la vie. Már megy?”

Surrogás, füttyök, püsszegések, homokszitálás, zseblámpám kialudt. „Ne féljen – mondta. – A sötétet meg lehet szokni. A magányt is. Vajon Goethének eszébe jutott volna bármikor, hogy elmondja magáról: »Ich bin ein deutscher Dichter«? Mi a manónak bizonygatta volna? Én viszont elmondtam, talán túl hangosan, mert attól féltem, hogy nem hiszik el – és ezt tolakodásnak tekintették, és nem bírták megbocsátani nekem. Aztán azt sem bírták megbocsátani, hogy Franciaországba költöztem. Egy német költő maradjon otthon. Aztán azt sem bírták megbocsátani, hogy a franciák között felismertem: nem a német föld vagy a német nép, hanem a német nyelv a hazám. Ne is bocsássák meg soha, korlátolt barmok!”

A sötétből két óriási szem ragyogott rám. Már a kezét meg az arcát sem láttam. „Feje fölött a kijárat” – mondta. Felnýúltam, éreztem a gyepatéglá hűvösségét, félrehajtottam a hálót, megfogtam a föld peremét. Másztam kifelé, de még utolért a hangja: „Emlékművekre nem áhítozom, de a bankókat sajnálom, szavamra. Nagy címletű bankókon szívesen virulnék.”

FLAUBERT-LAPIDÁRIUM

Szencz Annamáriának

Flaubert, tudjuk, párját ritkító műgonddal dolgozott a BOVARYNÉ-n: egyes oldalak, bekezdéseket tízszer-tizenkétszer is átirta. De a nagy becsvágyal készülő regény alkotása közben valahogy szem elől tévesztette a mű arányait, szerkezetét: így történhetett, hogy az hosszabbra, szövevényesebbre, bozontosabbra sikeredett a kelleténél. Az írónak – fájdalmas művelet – le kellett nyesnie a regény oldalhajtságait, feszesebbre kellett vonnia az eresztékét.¹

A szerző – legelsősorban barátai, Louis Bouilhet és Maxime du Camp rábeszélésére – kíméletlenül meg is húzza a kéziratot. Ekkor azonban számos olyan értékes részlet, jelenet is áldozatul esik az operációnak, amelynek fontos szerepe volt az első változatban. Eltűnik a regényből – a többi között – Emma sétája a tostes-i kertben; egy hosszú beszélgetés a vaubyesart-beli bálra meghívott nyárspolgárok között; Emma sétája a kastély parkjában

a bál éjszakáján; az a jelenet, amelyben Homais elmagyarázza Léonnak a fiúneveléssel kapcsolatos nézeteit; egy másik beszélgetés Charles, Charles anyja meg a patikus között, már Léon elutazása után, Emma „depressziójáról”; egy vacsora Bovaryéknál, amelyen Rodolphe féltékenykedni kezd a jegyzőre (és amely a regény befejezését készítette volna elő); az Homais gyerekek játékának leírása, Léon magányos látogatása a roueni katedrálisban (ez a kettesben tett sétának lett volna az ellenpontja) stb. stb.

Ezek a végleges változathoz kihagyott részek korántsem érdektelenek: ahogyan Flaubert újabb és újabb oldaláról világít meg egy-egy jellemet, ahogyan továbbgombolyítja a szálakat, dúsítja a szereplők tárgyi környezetét, arra vall, hogy a regény parttalanul és apadatlanul élt, buzgott, hullámozott a képzeletében, és hogy Flaubert azokat a „zugait” is világosan lát-

ta a felidézett regényvilágnak, amelyeket a végleges változat homályban hagyott.

És csakugyan: mintha az egész regényt valami holdudvar venné körül, és mintha ebben a különös derengésben eltűnnének vagy legalábbis rugalmasan kitágulnának a körvonalai.²

Van tehát a BOVARYNÉ-nak egy rejtett dimenziója, és az alábbiakban ebből szeretnénk bemutatni néhány részletet.³ A kiválasztott töredékek két pólus köré szerveződnek: egyik a nyárspolgári ostobaság és korlátoltság, Homais figurájával a középpontban, másik a főhős, Emma Bovary jelleme, frusztrált személyisége, erotikus varázsa.

Hogy Flaubert végül is miért hagyta ki ezeket a szemelvényeket, nehéz megmondani. Lehetséges, hogy az I. töredék szimbolikáját túlon túl egyértelműnek, „szájbarágónak” tartotta (Emma a vaubyessart-beli bál hajnalán a kihalt kastélyban ódöng, és talál egy színes üvegablakot),⁴ a III. talán túlságosan is a narcisztikus személyiségpatológia irányába vitte volna a regényt, a IV. és a VII. szemelvényvel pedig az lehetett a baja, hogy nagyon is világos bennük a szexuális célzás (az első a maszturbációra utal,⁵ a második meg a fellációra): mivel a császári főügyészség, közvetlenül a folyóirat-megjelenés után,⁶ erkölcsgyalázásért már vádat emelt ellene, Flaubert valószínűleg megijedt, nem akart olajat önteni a tűzre.

Az V. és VI. szemelvény, meglehet,

azért maradt ki a végleges változatból, mert Flaubert igyekezett visszaszorítani egy kicsit a patikus figuráját, aki sokkal nagyobb, az Emmáéval csaknem azonos helyet foglalt el a kéziratban.

Végül ami a II. szemelvényt illeti, ennek esete a legizgalmasabb. Az író, tudjuk, két nagy tárgyleírást iktatott regényébe: a Charles sapkájáét meg az esküvői tortáét. Az Homais gyerekek játéka lett volna a harmadik. Louis Bouilhet és Maxime du Camp azonban sokallta a három leírást, és addig gyözködte Flaubert-t, míg az beadta a derekát, és ezt a csodálatos, már-már a szürrealizmust előlegező részt is kihúzta, amely a giccs egyik első felbukkanása a francia irodalomban...

Kultikus könyv tehát a BOVARYNÉ, van benne valami profán szentség, a köréje fonódó irodalmi legendák, a szerző rögeszmés műgondja, tökéletességeszménye miatt. És ez a „szentség” a végső változattól kimaradt részletekre is vet valamit a dicsfényéből. Egy kicsit olyanok ezek a töredékek – amelyek közül nem egy valóságos prózavers –, mint a SZENTÍRÁS kánonjából kimaradt apokrif művek, vagy mint az elkészült katedrális be nem épített gyámkövei, oszlopfői, szobrai és kőcsipkéi: ezeket a faragott köveket sokszor nagyobb áhitattal bámuljuk meg a székesegyház lapidáriumában, mint magát az épületet, mivel az alkotás *hogyanjának* még emberléptékű rejtélyéről árulkodnak.

Jegyzetek

1. Vö. Claudine Gothot-Mersch: LA GENÈSE DE MADAME BOVARY. José Corti, Paris, 1966.

2. A töredékekből, kihagyott jelenetekből és bekezdésekből – amelyek közül, tudomásom szerint, eddig egy sem jelent meg magyarul – általában bő válogatást közölnek a kritikai ki-

adások: 1. MADAME BOVARY, ébauches et fragments inédits, recueillis d'après les manuscrits par Mlle Gabrielle Leleu, Paris, Conard, 1936, I–II. vol.; 2. MADAME BOVARY, texte établi et présenté par René Dumesnil, Paris, Les Belles Lettres, coll. „Les Textes français”,

1945, I–II. vol.; 3. MADAME BOVARY, édition par Claudine Gothot-Mersch, coll. „Classiques Garnier”, Bordas, Paris, 1990; 4. MADAME BOVARY, présentation, notes et transcriptions par Pierre-Marc de Biasi, Imprimerie Nationale, Paris, 1994. A leggazdagabb – de a hazai könyvtárakban, sajna, fellelhetetlen – válogatás a kihagyott részletekből, jelenetekből és töredékekből: MADAME BOVARY, nouvelle version précédée des scénarios inédits, par Jean Pommier et Gabrielle Leleu, Paris, José Corti, 1949.

3. A szemelvényeket az egyszerűség kedvéért megszámoztam. A címek tőlem valók.

4. Sartre különösen kedvelte ezt a töredéket, és többször is hivatkozik rá híres Flaubert-monográfiájában.

5. Flaubert a regény egyik vázlatában ezt a „rendezői utasítást” jegyezte fel magának: „*éreztetni, hogy maszturbál vele...*”.

6. A BOVARYNÉ 1856 végén, 1857 elején először a *Revue de Paris* hasábjain látott napvilágot.

Ádám Péter

Gustave Flaubert

AMI A „BOVARYNÉ”-BŐL KIMARADT

Ádám Péter fordítása

I. Színes üveglakok*

Két ablak volt, egyiken színes üvegrombuszok sorakoztak egymás mellett. Emma oda-lépett, és sorra átnézett a színes üvegeken. A kék üvegnyezeteken át minden szomorú volt. Az azúrkék köd, amely mozdulatlanul lebegett a táj fölött, megnyújtotta a síkságot, és odább taszította a dombokat. A fák koronáját világosbarna por lepte, bársonyosan, itt-ott nagyobb pelyhekbe gyűlve, mintha csak havazott volna, egy réten pedig, valahol a távolban, az égő szénaboglya tüze spirituszlángra hasonlított. A sárga üvegen át a falevél kisebbnek, a pázsit világosabbnak látszott, mintha az egész tájat fémből öntötték volna. A gomolygó felhők dagadó dunnák voltak, és csak úgy áradt az égből a tündöklő ragyogás. Csupa derű volt minden. Emma valami nagy-nagy melegséget érzett ebben az azúrkékkel keveredő topázzsín világban. Majd a zöld üveg következett. Egyszerre zöld lett minden, zöld a homok, a víz, az összes virág, még a föld is, egészen beleolvadva a pázsitba. Feketék voltak az árnyak, a parton mozdulatlanlanná dermedtek az ólmos hullámok. A piros ablaküveg előtt maradt legtovább. Bíborfény árasztotta el a tájat, elnyelve a színeket, a lombok egészen elszürkültek, eltűntek még a vörös különböző árnyalatai is. A megduzzadt folyó rózsaszín áradat volt, a virágágyás megalvadt vértócsa, és az ég úgy izzott, mint egy hatalmas máglya. Emma megijedt. Gyorsan elfordította fejét, és a másik ablak üvegtábláján át hirtelen előbukant a megszokott világ, fakón, piszkos kis felhőfoszlányokkal az ég színén.

* Közli Pierre-Marc Biasi, i. m. 549–550. o.